

ชุมชนแสมดำ

ผู้พิทักษ์ป่าชายเลนผืนสุดท้ายของเมืองกรุง

Samae Dam Community

The Protector of the City's Last Mangrove Forest

ชุมชนแสมคำขนาด 500 ครัวเรือน ตั้งอยู่ในพื้นที่ตาบอดของท้องที่บางขุนเทียน อุดมด้วยป่าชายเลน พึ่งพาตัวเองด้วยการประมงพื้นบ้าน การคมนาคมไม่สะดวก กระทั่งสี่ห้าปีที่แล้วมีเส้นทางจราจรตัดตรงจากถนนธนบุรี-ปากท่อ (พระรามที่ 2) เลียบเข้าถึง ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปในทางตรงข้าม สภาพแวดล้อมที่เจริญขึ้น เสมือนจะบังคับให้ชาวบ้านต้องปรับวิถีชีวิตต่อรับความเปลี่ยนแปลง อาชีพทำการประมงชายฝั่งแบบดั้งเดิมถูกเมินหลายครัวเรือนเปลี่ยนไปทำนาทุ่งกุลาลำดวน นั้นหมายถึงการหักล้างล้างพงเพื่อให้มีผืนดินโล่งพร้อมแปรไปเป็นนาทุ่ง

อย่างไรก็ตาม ในวันนี้ที่ยังคงชุกชุมด้วยพืชและสัตว์ป่าชายเลนที่หาได้ในส่วนอื่นของกรุงเทพมหานครไม่ได้ ความหลากหลายทางชีวภาพมองเห็นได้จากต้นพืชสมุนไพรชายเลนครบทุกชนิด อาทิ จาก ตาตุ่ม หวายลิง เหงือกปลาหมอ ประทงเล ลำแพน เกาคัน ตะบูน ฯลฯ และประชากรประเภทลิงแสม ปูแสม นกชนิดต่างๆ ยังคงมีให้เห็นหนาตาตามแนวชายคลองสนามไชย

นับเป็นโชคดีของชาวชุมชนแสมคำ เมื่อหน่วยหนึ่งของสังคมคือโรงเรียนวัดแสมคำ โดยการนำของครูพงษ์ศักดิ์ แพงคำอ้วน มองเห็นถึงปัญหาอย่างทันทีที่ เกิดจิตสำนึกอย่างแรงกล้าในการที่จะชักชวนชุมชนให้ช่วยกันรักษา สภาพแวดล้อมและทรัพยากรป่าชายเลนของท้องถิ่นให้คงเดิม อาจารย์พงษ์ศักดิ์ จุดประกายนักคิดตัวน้อยๆ ในโรงเรียนให้ลุกขึ้นมารักและหวงแหนของดีของชุมชน กิจกรรมทางการเรียนต่างๆ จึงเริ่มต้นขึ้นในรูปของโครงการวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นสายการเรียนที่มีชื่อเสียงของโรงเรียนวัดแสมคำอยู่แล้ว

ประกายไฟจากก้านไม้ขีดเล็กๆ ลุกเป็นเปลวเจิดจ้า เมื่อกิจกรรมทุกอย่างแปรสู่ภาคปฏิบัติจริงจังและได้ผล เป็นกำเนิดของการจัดตั้งศูนย์ธรรมชาติศึกษาป่าชายเลน ขนาด 4 ไร่ ในปี พ.ศ. 2544 โดยได้รับการบริจาคพื้นที่จากชุมชนให้เป็นแหล่งค้นคว้าเรียนรู้ของเยาวชน พื้นที่นี้เสมือนมรดกล้ำค่า เพราะเป็นป่าชายเลนผืนสุดท้ายของกรุงเทพมหานคร ทั้งโรงเรียนและชุมชนจึงช่วยกันพัฒนาป่าผืนนี้เป็นห้องเรียนธรรมชาติ ก่อแนวทางเดินไม้ไผ่เลาะเข้าไปในผืนชายเลน เพื่อสะดวกในการสัมผัสกับพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ระบบนิเวศของป่าและพันธุ์สัตว์ในป่าชายเลนอย่างใกล้ชิด

ทั้งยังกลายเป็นจุดริเริ่มดึงดูดหน่วยอื่นๆ ในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นบ้าน ผู้ปกครอง ที่ให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ ความคิด และการสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ วัดร่วมเอื้อเพื่อในการปฏิบัติภารกิจ รูปแบบการร่วมมือดังกล่าวเกิดเป็นหลักคิด “บวร” คือ การที่บ้าน - วัด - โรงเรียน จับมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชน

เกิดความรู้ในห้องปฏิบัติการแปรสู่กิจกรรมสร้างสรรค์ในห้องเรียนธรรมชาติบนผืนป่าชายเลนจริงๆ ต่อมากิจกรรมในห้องเรียนธรรมชาติถูกถ่ายทอดผ่านนักวิทยาศาสตร์น้อย กลายเป็นงานอาชีพในครัวเรือนและชุมชนเพื่อสร้างรายได้ อาทิ การย้อมผ้าด้วยเปลือกตะบูน การผลิตใบชาจากใบเหือกปลาหมอ การทำขนมจากสุตรใหม่ด้วยใบจาก การมุงหลังคาใบจาก เป็นต้น

เด็กๆ ได้รับการฝึกฝนทักษะการถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนและผู้มาเยือน ในบทบาทของมัคคุเทศก์น้อย นับเป็นวิถีแห่งบูรณาการความรู้ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนได้เรียนและฝึกทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียน และปฏิบัติ ครบทุกกระบวนการ

With 500 households, Samae Dam community, situated in the blind area of Bang Khun Thien district, is abundant and verdant with the mangrove forests. The members of the community have long been making a living out of traditional fishery. In those days, Samae Dam community was inaccessible. A few years ago new road cut directly through Thonburi-Pakthor Road (Rama II Road) reached the once hidden fertile area and brought with it the tremendous changes, but in the somewhat negative way. With the developed surroundings, villagers were inevitably forced to adjust themselves to the novel differences. Conventional calling like seashore fishery had been sunk into oblivion. Many households resorted to the modern, quick-cash career by running the shrimp farm, meaning a vast patch of mangrove forest being severely destroyed to make room for the shrimp farm.

However, the community still teems with flora and swamp fauna of different species that can't be certainly found in other parts of Bangkok. The area is prized with its bio-diversity, judging from various herbal trees flourishing along the mangrove forest including nipa palm, eye-blinding tree, *Flagellaria indica*, sea holly, sea cyad, *Duabanga sonneratioides*, treebine, and *Carapa obovata*. The mangrove forest is also home to different kinds of creatures like crab-eating macaque mangrove crab, and birds of assorted breeds which are still ubiquitous along Sanam Chai Canal.

Luckily, before the situation got worse, the community has been saved timely thanks to Pongsak Paengkham-uan, the teacher of Samae Dam School. Pongsak is so determined to encourage Samae Dam residents to be more aware of the value of their own natural treasure trove and join forces altogether to preserve the city's last patch of mangrove forest. He inspires the young thinkers in his school to stand up feeling the need to protect and cherish their regional legacy. As a result, strings of educational activities are implemented as part of scientific projects, themselves the most popular curriculums of the school.

Showers of sparks then glow into the luminous fire. All kinds of educational campaigns are transformed into the excessive practicals, hence the establishment of the Mangrove Forest Natural Study Centre on the 4 rai plot of land in 2001. Donated by the villagers, the green land serves as the natural outdoor classroom where the youngsters can glean a wealth of knowledge about the mangrove kingdom. With the joint effort between school and community, woven bamboo path is built through the mangrove area, thus allowing those visitors to catch a closer glimpse of the herbal plants, mangrove ecology, and swamp animals.

In addition, the centre also becomes the main pillar of the community, attracting other sectors to play a vital part in the community's causes too. Many households and parents provide financial support, good ideas, and creative learning processes. Meanwhile, the temple lends its helping hand on the missions. Such the cooperation has been evolved into the supreme concept of teamwork, that is, the collaboration of household, temple, and school to develop the community.

Dribbles of knowledge in the practical room are transformed into the creative activities in the natural outdoor classroom and then handed down to the little young scientists until those creative activities become the household and community careers which can generate more income for villagers. They include the dyeing fabric with the bark of *Carapa obovata*, the production of dried tea leave from the sea holly, the making of local sweet from palm, and the roofing with thatched palm.

The children are trained to pass on their knowledge to their community and those visitors as the little guide. This is the best way of restoring accumulated knowledge that stimulate the learners to learn, listen, speak, read, write, and take action, complete in all learning processes. As a result, Samae Dam School

becomes the excellent paradigm for youngsters from other schools to pay a visit and observe its outdoor practise and activity.

"The children can learn more about nature by their own observation. Once during the forest expedition, the kids found out that the *Aegiceras officinalis* can grow anew in the different environments with the different growth rate. Those branches that thrive near the *Sonneratia acida* grow fastest. This observation then originates the scientific project on producing fertiliser for breeding the seedlings of *Sonneratia acida*," said Pongsak.

Therefore, the herbal bio-diversity preservation project of the city's last mangrove forest is the well combination between the learning principle and the learning process in the more sustainable and tangible way, allowing those learners to enrich their knowledge on their own through the scientific project. Teacher becomes merely adviser and provides comforts. All educational activities are directly related with the community's problems. The preservation project involves about the accumulation of the basic knowledge not only in the school but in the community as well. It bases on the belief that all can learn things together through the process of learning with the real environment. The learners can work together systematically in the natural classroom. The learners become the main players who have to identify the problems and try to solve them on their own.

There are also other supportive projects including the mangrove crab preservation unit, *Sonneratia acida* fertiliser and *Duabanga sonneratioides* wine, the project of studying those swamp herbs and their different parts to make the herbal medicines.

"During the learning process, the scientific projects conducted by the young scientists are also passed on from generation to generation in an attempt to carry on the great mission through the conservative mind. Besides, it also helps raise their awareness and develop their proficiency in the more sustainable and continual way. That is the immense success," said Pongsak.

As for the tangible achievement, villagers can maintain their original mangrove forest and simultaneously have the expansive swamp patch. Furthermore, community is strengthened and plays a crucial part in the community's long-term development. Most importantly, several projects become sources of learning, career, and basic necessities of the community.

Success in terms of moral and ethic instillation is also satisfactory. The learners can adjust themselves with other people. They can pour their heart to assist each another. And they also show their concern for what is happening to their mangrove forest. Eventually, the mangrove forest is the heart of the community that ties all villagers together.

At present the concept of conservation conceived by the single man has been flourished into the perfect learning system of Samae Dam School and Samae Dam community, hence serving as the praiseworthy archetype for our society to follow its footsteps.

The mangrove forest of Samae Dam community then functions as the sustainable learning centre and the community's alternatives to maintain its bio-diversity of herbal plants. What's more, it also serves as the full-circle restorative learning classroom providing all aspects about the sustainable conservation work that must be carried on further. Finally, it is the historical monument of those Samae Dam villagers who now possess the city's last mangrove forest.

ที่นี้จึงเป็นแบบอย่างให้เยาวชนจากหน่วยการศึกษาอื่นๆ เข้ามาสังเกตการณ์ การปฏิบัติงานภาคสนาม

"เด็กๆ สามารถเข้าใจธรรมชาติได้ดีจากการสังเกตด้วยตนเอง ในระหว่างการสำรวจผืนป่าครั้งหนึ่ง เด็กๆ พบว่า ต้นแสมดำขึ้นใหม่ในแต่ละสภาพแวดล้อม มีอัตราการเจริญเติบโตไม่เหมือนกัน กิ่งที่ปักใกล้ต้นลำพูจะงอกงามเร็วกว่าที่อื่น ข้อสังเกตนี้จึงเป็นที่มาของโครงการงานวิทยาศาสตร์ปฎิเพาะกล้าแสม"

งานอนุรักษ์ความหลากหลายพืชสมุนไพรป่าชายเลนแหล่งสุดท้ายของ กรุงเทพฯ จึงเป็นการนำหลักการและกระบวนการเรียนรู้เป็นวงจรต่อเนื่องอย่าง ยั่งยืนมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมจริงจัง เน้นให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ผ่านโครงการงานวิทยาศาสตร์ ครูเป็นเพียงที่ปรึกษาและอำนวยความสะดวก มี กิจกรรมเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาในท้องถิ่น นับเป็นการสร้างพื้นฐานองค์ความรู้ ไม่เพียงในสถานศึกษา แต่เป็นการกระจายการเรียนรู้สู่ชุมชน โดยเชื่อว่าทุกคน สามารถเรียนรู้ร่วมกันได้ด้วยการจัดการเรียนรู้กับสิ่งแวดล้อมจริง ผู้เรียน ทำงานร่วมกันในห้องเรียนธรรมชาติอย่างเป็นระบบ เน้นความสำคัญของผู้เรียน นับแต่การกำหนดปัญหา กระบวนการแก้ปัญหา มีโครงการต่างๆ สนับสนุน อาทิ หน่วยพิทักษ์ป่าแสม ปุ๋ยลำพูกับไวน์ลำแพน โครงการศึกษาพืชสมุนไพร ที่อยู่ในป่าชายเลนและสวนประกอบของพืชชายเลนเพื่อนำมาทำยาสมุนไพร

"ในกระบวนการเรียนรู้ ยังมีการส่งผ่านโครงการของนักวิทยาศาสตร์น้อย เป็นการสืบสานภารกิจที่แฝงด้วยจิตสำนึกแห่งนักอนุรักษ์จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการสร้างจิตสำนึกและพัฒนาลักษณะนิสัยของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน นับเป็นความสำเร็จที่สำคัญ" อาจารย์พงษ์ศักดิ์กล่าว

ส่วนความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมคือ การมีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นและคงสภาพเดิม ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และหลายโครงการกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งอาชีพ และแหล่งปัจจัยสี่ของชุมชน

ในด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมนั้น อาจารย์พงษ์ศักดิ์ระบุว่าได้ผล สำเร็จที่พึงประสงค์ คือ ผู้เรียนมีการปรับตัวในสังคม มีน้ำใจในการช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน ตลอดจนความห่วงหวั่งใยในป่าชายเลนที่หลายฝ่ายร่วมมือกัน ทำงานจนประสบความสำเร็จด้วยดี และเป็นจิตสำนึกที่ผูกพันทุกคนร่วมกัน ในทางสังคม

วันนี้ แนวคิดแห่งการอนุรักษ์จากบุคคลคนเดียว ขยายรูปเป็นระบบ การเรียนรู้อย่างสมบูรณ์แบบของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนวัดแสมดำและชาวชุมชน กลายเป็นแนวทางให้สังคมเอาแบบได้อย่างน่าภูมิใจ

ป่าชายเลนของชุมชนแสมดำ จึงเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน เป็น ทางเลือกที่ชาวชุมชนร่วมกันดำรงไว้เพื่อคงความหลากหลายของพืชสมุนไพร ในป่า เป็นแหล่งในการเรียนรู้ที่มีบูรณาการครบวงจรในทุกแง่มุมของการอนุรักษ์ อย่างยั่งยืนที่ต้องสืบสานต่อไป และเป็นอนุสรณ์อันเป็นประวัติศาสตร์ชาวบ้าน แสมดำ ผู้ครอบครองป่าชายเลนแห่งสุดท้ายของกรุงเทพมหานคร

Note : Samae Dam School is located in Soi Samae Dam 24, Samae Dam Road, Bang Khun Thien District, Bangkok Telephone 0-2415-7206, 0-2895-5262

หมายเหตุ : โรงเรียนวัดแสมดำ ตั้งอยู่ในซอยแสมดำ 24 ถนนแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0-2415-7206, 0-2895-5262